

Puuetega inimeste töötamist toetavad meetmed

Kvalitatiivuuringu 2. etapi raport

Mauri Sööt

GfK Custom Research Baltic Eesti filiaal

August – September 2008

SISUKORD

1	KOKKUVÕTE.....	5
2	ABSTRACT.....	6
3	SISSEJUHATUS.....	7
3.1	Uuringu taust ja eesmärk	7
4	METOODIKA KIRJELDUS.....	9
4.1	Uuringu sihtrühm ja valim.....	9
4.2	Delikaatsete isikuandmete kasutamine ja küsitlustöö	10
4.3	Kokkuvõtte uuringu käigust	11
5	UURINGU TULEMUSED.....	12
5.1	Puuetega inimeste töötamise peamised motivaatorid ja barjäärid	12
5.1.1	Idealne töökoht.....	13
5.1.2	Motivaatorid ja barjäärid hariduse ning täiendõppe vallas	14
5.1.3	FIE-na töötamine	14
5.1.4	Müüdid toetustest ilmajäämisest.....	15
5.1.5	Kas sarnase puudega inimese töötamine ettevõttes julgustab inimest kandideerimisel.....	15
5.2	Puuetega inimestele pakutavad töötamist toetavad meetmed.....	16
5.2.1	Puudeastmetoetus.....	16
5.2.2	Töötamistoetus puudega inimesele	16
5.2.3	Töövõimetuspension	17
5.2.4	Rehabilitatsiooniteenused.....	18
5.2.5	Tasuta abivahendite pakkumine.....	19
5.2.6	Isikliku abistaja teenus	19
5.2.7	Tugiisiku teenus	19
5.2.8	Transporditeenused puuetega inimestele	20
5.2.9	Sotsiaalnõustamine	20
5.2.10	Täiendkoolitustoetus.....	21
5.2.11	Taastusravi	21
5.2.12	Tööturuameti teenused.....	22
5.2.13	Muud meetmed	23
5.2.14	Soodustused ja eritingimused töötavatele puuetega inimestele	24

5.3	Erinevused vastajagruppide lõikes.....	25
5.4	Informeerituse probleemistikast.....	26
5.5	Ettepanekuid lisameetmete osas.....	27
6	LISA 1.....	29
6.1	Süvaintervjuu eestikeelne vestluskava.....	29

„Riik loodab liiga palju sotsiaalsfääris jumala peale, liiga palju sugulaste peale, heatahtlike inimeste peale. Kui need otsa lõppevad, mis me siis teeme? Jumal jah, ilmselt aitab edasi. Aga ma mõtlen just sugulased, et jah, veri on küll veest paksem. Aga mitte alati.” (Psüühikahäire, N, 35-54a)

1 KOKKUVÕTE

Puuetega inimeste töötamist toetavate meetmete uuringu 2. etapi peaesmärgiks oli selgitada Eesti psüühiliste erivajadustega ja vaimsete puuetega tööealiste inimeste probleematikat seoses tööle saamise ja töötamisega. Oluline rõhuasetus oli seatud tänaste töötamist toetavate meetmete kättesaadavuse ja efektiivsuse hindamisele. Uuringu sihtrühma moodustasid tööõimetuseprotsenti või puudeastet omavad Eesti elanikud vanuses 16-64 aastat. Uuringus olid esindatud psüühikahäiretega (sh depressioon, skisofreenia, bipolaarne häire, ärevushäire) inimesed, ajutraumast põhjustatud mäluhäiretega inimesed ning vaimse alaarenguga inimesed erinevatest Eesti piirkondadest.

GfK Custom Research Baltic Eesti filiaali poolt läbiviidud kvalitatiivuurings tulemusena ilmnesid järgmised olulised tähelepanekud Eesti tööealiste puuetega inimeste olukorra kohta:

- Tänapäeval on sihtrühma informeerituse tase nendele suunatud meetmete kohta lünklik. Kuna psüühiliste ja vaimsete puuetega inimeste seas on internetikasutamine ja liikmelisus puuetega inimeste organisatsioonides madalam, võrreldes füüsiliste puuetega inimestega, siis tuli mitmelt vastajalt ettepanek hakata regulaarselt posti teel uuritava sihtrühma esindajatele saatma infomaterjale, mis oleksid selged ja ülevaatlilikud ning annaks infot selle kohta, millisest abi neil on õigus saada ning mis on vastavas valdkonnas viimasel ajal muutunud.
- Töötamine on sihtrühmas seotud erinevate raskustega. Psüühiliste puuete puhul on märksõnaks inimeste tervisliku seisukorra ebastabiilsus. Siit tulenevalt vajavad sellise puudega inimesed osalise koormusega töid ning paindlikke lahendusi. Töötamise vastu tulevikus on neil küll huvi, ent esmalt peetakse tähtsaks tervisega seotud probleemide lahendamist.
- Täiendkoolituste ja hariduse jätkamise osas on olukord mitmetahuline, ent ettenähtud võimaluste kasutamine on üldjuhul seotud info- või huvipuudusega või erinevate muude barjääridega. Inimesed on pigem enda täiendamisele huvitatud, ent pole reeglina valmis sellega seonduvaks asjaajamiseks olulisi jõupingutusi tegema. Samuti ei teata sellega seonduvalt täpselt oma õiguste ulatust. Paaril korral mainiti surnud ringina näivat olukorda, kus koolitust on õigus saada töötaval inimesel, töö saamiseks on aga vaja kõigepealt oskusi.
- Antud sihtrühma inimesed, kes osalesid uuringus, ei näe Tööturuameti teenustes enda jaoks enamasti võimalust. Praktikas ei olnud ükski neist, kellel kunagi sellega isiklikud kokkupuuted olid, sealt oma vajadustele vastavat tööd leidnud - kas seetõttu, et neile sobivana näivat tööd seal ei pakutud või käisid nad seal pigem formaalsuste tõttu.
- Käesolevas uuringus hõlmatud puuetega inimeste olukord sõltub eelkõige nende tervisliku seisundi tõsidusest, puude liigist (kas psüühiline erivajadus, vaimne puue või ajutrauma), aga ka elukoha piirkonnast.

2 ABSTRACT

The main objective of the current survey was to create an in-depth understanding about the work-related issues among mentally and psychotically disabled people, as well as about their awareness and usage of the measures offered by the authorities to improve their well-being.

The survey was ordered by the Ministry of Social Affairs, and funded by the European Social Fund in Estonia.

The research was conducted by GfK Custom Research Baltic Estonian division. Altogether 15 half structured in-depth interviews were conducted during the survey. The report was compiled by Mauri Sööt.

According to the findings of the survey it can be concluded that currently the information level among the target-group members is incomplete about the state measures to help them. Since the Internet usage among mentally and psychotically disabled people is lower compared to physically disabled people, several respondents suggested that the regular direct mailing of the respective information in well-summarized way would be needed.

There are several barriers regarding employment among the target-group. For psychotically disabled people, the key issue is the instability of their health condition. Therefore they rather are interested in part-time jobs and flexible solutions. Most of them are interested in working in the future, but the first priority is to overcome the health-related difficulties. Training possibilities are rather too little known and under-used.

3 SISSEJUHATUS

Käesoleva kvalitatiivuuringu „Puuetega inimeste töötamist toetavad meetmed” viis Euroopa Sotsiaalfondi programmi „Töölesaamist toetavad hoolekandemeetmed 2007-2009” raames läbi uuringufirma GfK Custom Research Baltic Eesti filiaal Sotsiaalministeeriumi tellimisel.

Antud aruandes vaadeldava 2. etapi sihtrühmaks olid psüühiliste erivajadustega ja vaimsete puuetega tööelised Eesti elanikud.

Meetmeteks nimetatakse käesolevas uuringus kõiki tööhõivet toetavaid hüvitisi, toetuseid ja teenuseid, mida pakuvad kas riik, kohalik omavalitsus (KOV) või organisatsioonid.

Uuringumaterjalid valmistas ette Sotsiaalministeeriumi sotsiaalpoliitika info ja analüüsi osakonna ekspertrühm, kuhu kuulusid Helmi Tampere, Riina Riisalo, Piia Tammpuu, Mari Kreitzberg ja Tiina Linno Sotsiaalministeeriumist ning Anu Kippar Tööturuameti Tallinna ja Harjumaa osakonnast.

Uuringumaterjalid koosnesid pool-struktureeritud intervjuu küsimustikust (Lisa 1) süvaintervjuude läbiviimiseks koos intervjuueerija juhendi ja uuritavate meetmete kirjeldusega ning vastaja nõusolekuavaldusest.

Uuringu 2. etapi küsitlustöö toimus ajavahemikus 28. august – 22. september 2008, mil viidi läbi 15 pool-struktureeritud süvaintervjuud (kestusega ca 1,5 tundi) psüühiliste erivajadustega ja vaimsete puuetega inimesega üle Eesti (täpsem sihtrühma kirjeldus Lisas 2). Kogutud informatsiooni analüüsi tarbeks lindistati intervjuud diktofonile.

Süvaintervjuude moderaatoriteks olid GfK Custom Research Baltic Eesti divisjoni juht Mauri Sööt, uuringujuht Jana Bruns, lisaks lepinguliste moderaatoritena Mari-Liis Toming ja Andrei Gužov. Vastajad värvati etteantud kogemusnõustajate võrgustike kontaktisikute kaasabil.

Värbamise koordinaatoriks oli GfK Custom Research Baltic Eesti divisjoni küsitlusosakonna juht Janika Tammik. Käesoleva aruande on koostanud Mauri Sööt.

3.1 Uuringu taust ja eesmärk

Sotsiaalministeeriumi poolt aastatel 2005-2006 läbi viidud Puuetega inimeste vajaduste ja toimetuleku uuringu (PIU 2006) andmetel töötab tööelimestest puuetega inimestest vaid umbes viiendik. Objektivseteks ja struktuuraseteks teguriteks seejuures olid sobivate töökohtade ja/või transpordivõimaluste puudumine, tasemehariduse ja täiendõppe võimaluste piiratus, töötamist toetavate teenuste ebapiisav kättesaadavus või vajadustele mittevastavus, töökogemuste vähesus või nende puudumine, tööandjate vähene huvi puuetega inimeste tööle võtmiseks ning paindlike töövormide vähesus. Lisaks selgus 2006. a uuringust, et puuetega inimeste töötamisele seadsid piiranguid või takistusi ka subjektiivsed hoiakulis-käitumuslikud barjäärid, kokkuvõttes oli

mittetöötavate puuetega inimeste motivatsioon ja valmidus töö leidmiseks ning tööleasumiseks suhteliselt madal.

Seetõttu seadis Sotsiaalministeerium 2008. aastal läbiviidavas Puuetega inimeste töötamist toetavate meetmete uuringus eesmärgiks uurida detailsemalt põhjuseid nende probleemide taga, et kavandada tegevusi, kuidas võimaldada senisest enam puuetega inimeste sisenemist tööturule – kuidas tõsta puuetega inimeste motivatsiooni töötada ning kuidas täiustada selleks loodud meetmeid, kaaludes vajadusel ka lisameetmete loomist.

Kuna puuetega inimeste tööhõivet toetavad meetmed hõlmavad nii riiklikult rahastatavaid ja osutatavaid teenuseid kui ka mitteriiklike teenusepakkujate (MTÜd, kohalikud omavalitsused jt) poolt pakutavaid teenuseid, siis oli üheks küsimuseks käesolevas uuringus, kas ja kuidas ning mille poolest erinevad riiklike ja mitteriiklike teenusepakkujate poolt pakutavad teenused.

Olulise teemana tööhõive kõrval käsitles uuring tööealiste puuetega inimeste, eriti noorte, haridust puudutavaid võimalusi, uurides nii põhi-, kesk- ja kõrghariduse omandamisega seonduvaid, aga ka täiend- ja ümberõppe vajadusi, kui töötamine peaks selle eeltingimuseks seadma.

Täpsemalt on eesmärgiks hankida teavet järgmiste küsimuste kohta:

- tööealiste puuetega inimeste ühiskondlik aktiivsus; nende huvi töötamise/õppimise vastu ning senised kogemused;
- peamised töötamist/õppimist takistavad piirangud, s.h motivatsioonipuudus ja mis on selle põhjuseks;
- millist tuge vajatakse töötamisel/õppimisel erinevatelt osapooltelt (riik, KOV-id, sugulased, lähedased);
- töötamist toetavate meetmete senine kasutamiskogemus, teadlikkus nendest meetmetest;
- vajakajäämised praeguste puuetega inimeste töötamist toetavate meetmete osas;
- ettepanekud uute võimaluste loomiseks tööealiste puuetega inimeste senisest aktiivsemaks kaasamiseks tööturule.

4 METOODIKA KIRJELDUS

4.1 Uuringu sihtrühm ja valim

Uuringu 2. etapi sihtrühmaks on Eesti Vabariigi tööelised psüühiliste erivajaduste ja vaimsete puuetega inimesed vanuses 16-64 aastat. Käesoleva uuringu 2. etapina viidi nendega läbi 15 süvaintervjuid.

Vastajate valiku puhul arvestati erinevaid kogemusi vastavalt puudeliigile, vastaja emakeelele, eelnevale töö- ja meetmete kasutamise kogemusele ning motivatsioonile töötada.

Antud uuringu 2. etapiga hõlmataavad puudeliigid on järgmised:

1. Psüühikahäired (sh. depressioon, skisofreenia, bipolaarne häire, ärevushäire)
2. Ajutrauma (ja sellest tulenevad mäluhäired)
3. Vaimne puue (vaimne alaareng)

Tööelised puuetega inimesed on käesoleva uuringu raames jagatud nelja vanusrühma: 16-24, 25-34, 35-54, 55-64 - ning nende valikul arvestati printsüüpi, et vastajaid oleks võimalikult erinevatest Eesti piirkondadest. Venekeelsete vastajate osakaaluks planeeriti kuni 1/4 vastajatest.

Uuringu valim koostati kogemusnõustajate võrgustikest saadud kontaktisikute kaasabil. Tegelik valimi sotsiaal-demograafilist jaotust iseloomustab tabel 1.

Tabel 1. Tegelik valimi sotsiaal-demograafiline jaotus

SÜVAINTERVJUUSID KOKKU	15
PUUDELIIK / DIAGNOOS	
Psüühikahäire, sh: (sisald. kombineeritud diagnoose)	11
Depressioon	5
Bi-polaarne häire	2
Skisofreenia	3
Ärevushäire	1
Aju trauma	2
Vaimne puue / alaareng	2
EMAKEEL	
Eesti keel	11
Vene keel	4
REGIOON	
Põhja-Eesti (sh Tallinn)	3
Lääne-Eesti	3
Ida-Eesti	5
Lõuna-Eesti (sh Tartu)	4
VANUSERÜHM	
16-24	2
25-34	4
35-54	9
55-64	0
SUGU	
Mees	7
Naine	8
KOGEMUSNÕUSTAMINE	
On kogemusnõustaja (st hästi taastunud)	2
Ei ole kogemusnõustaja	13
SOOV TÖÖTADA / ÕPPIDA	
Töötab või õpib või soovib töötada või õppida	13
Ei tööta ega õpi ega soovi	2

Vastanute ja mittevastanute detailne sotsiaal-demograafiline profiil on toodud raporti Lisas 2 (metoodilise lisamaterjalina koos transkriptsioonidega, mis ei kuulu avaldamisele).

4.2 Delikaatsete isikuandmete kasutamine ja küsitlustöö

Vastavalt Andmekaitseinspeksiooni nõudele küsiti kõigilt vastajatelt eelnevalt nõusolek uuringus osalemiseks ning delikaatsete isikuandmete (isiku nimi, kontakttelefon, aadress või e-mail koos puudeliigiga) edastamiseks uuringufirmale süvaintervjuude aja ja koha kokkuleppimiseks. Selleks allkirjastas iga vastaja eelnevalt nõusolekukirja, milles teda informeeriti uuringu eesmärkidest ja sellest, et iga inimese vastused jäävad anonüümseteks, samuti asjaolust, et andmete kogumise ning edasise analüüsi võimaldamiseks salvestatakse intervjuu diktofonile. Vastaja nime ja allkirjaga nõusolekukirjad (ilma delikaatsete isikuandmeteta) edastati GfK Custom Research Baltic Eesti filiaalile, kes edastas need Sotsiaalministeeriumile kui uuringu tellijale.

Kõik intervjuud toimusid vastaja poolt eelistatud kohtades - kas vastaja kodus, uuringufirma GfK ruumides, neutraalses kohvikus, hooldekodus, rehabilitatsiooni- või päevakeskustes.

Salvestatud intervjuude kohta koostati anonüümsete värbamistunnustega (vastaja puude liik, vanusevahemik, sugu, rahvus) eestikeelsed täistranskriptsioonid. Info üldistamiseks kasutati kvalitatiivset tekstianalüüsi.

4.3 Kokkuvõtte uuringu käigust

Kõik uuringu esmasteks kontaktisikuteks olnud kogemusnõustajate võrgustike esindajad olid lahkesti valmis koostööks, et uuringusse vastajaid leida. Koostöövalmid olid ka puuetega inimesed ise, lootuses et ehk see aitab kaasa riiklike meetmete positiivsele arengule nende suhtes. Samuti said vastajad intervjuu käigus mitmel juhul ise uut infot olemasolevate meetmete osas.

Pool-struktureeritud küsimused mahtusid enamikul juhtudest ära ette nähtud 1,5-tunnisesse intervjuukavasse, mis ei osutunud vastajate jaoks liiga pikaks. Osad intervjuudest ületasid selle aja peamiselt seetõttu, et vastajad ise soovisid oma elust või probleemidest moderaatoriga pikemalt vestelda, mida neile ka võimaldati. Oli ka intervjuusid, mis vastaja napi teadlikkuse, puudest tuleneva keerulise tervisliku olukorra või nende koosmõju tõttu antud tähtsust lühemateks osutusid.

5 UURINGU TULEMUSED

5.1 Puuetega inimeste töötamise peamised motivaatorid ja barjäärid

Sarnaselt füüsiliste puuetega inimestele on ka psüühikahäirete ja vaimupuuetega inimeste puhul töötamisvalmidus kõige ühesemalt sõltuvuses inimese üldisest tervislikust seisundist. Mida tervemalt inimene end tunneb, seda tõenäolisemalt ta töötab või on selleks valmis.

- Hästi taastunud inimestel on suurema tõenäosusega töökoht või tööga võrreldav rakendus;
- Nõrgema tervisliku seisundiga inimesed ootavad esmalt taastumist kui hakkavad üldse mõtlema võimalikele sammudele seoses tööleminekuga.

„Ma jään linnaliini bussiski teistele jalgu, mis sellest tööle minemisest siis veel praegu rääkida. Ei saa minna, kui tervist ei ole.” (Psühhootiline häire, N, 35-54a)

Psüühiliste häiretega inimeste puhul kerkib probleemina esile nende suurem tervislik ebastabiilsus ajas, mis võib segada neid nt pikaajaliste tööülesannete puhul. Kuigi psüühikahäire algpõhjusteks peetakse enamiku vastajate poolt eelkõige geneetilist soodumust, siis põhjusena soodumuse edasiarenemisel haiguseks nähakse pahatihti töötamise või õppimisega kaasnevat liigset koormust. Sellest tulenevalt pelgab enamik küsitletud psüühiliste häiretega inimesi täistööaega - nad teavad oma kogemusest, et varem või hiljem viib see neid taas rivist välja.

„Ma ei tee endale erilist illusiooni, et ma suudaksin töötada täiskohaga. Ma suudaksin töötada täiskohaga, aga ilmselt mitte väga pikka aega, et nob siis oleks mingi crash, ma pakun, et maksimum aasta pärast, et siis ma oleksin aasta pärast haiglas ja siis ma võiksin uuesti alustada.” (Depressioon, N, 35-54a)

Tööpuuduse, kui vastajaid ennast puudutava sotsiaalse nähtuse, üle kurdeti otseselt vähe. Pigem on mitme vastaja hinnangul keeruline leida omale sobivat tööd. Sobivaks tööks loeti sageli ükskõik millist tööd, millega inimene oma tervislikku seisundit arvestades hakkama võiks saada, sealhulgas on oluliseks eeldusteks osaline koormus ja ajaline paindlikkus (nt. võimalus olla haiguseperioodidel rivist väljas).

Peamised töötamise motivaatorid on:

- Soov ennast täisväärtusliku ühiskonna liikmena tunda ja teiste inimestega suhelda;
„Selleks, et millegagi tegeleda. Selleks, et mitte niisama ringi tolgendada.” (Vaimne alaareng, M, 16-24)
- Vajadus töövõimetuspensionile lisa teenida.

Psüühiliste erivajadustega inimeste eripärana just peale haiguse ilmnemist võib täheldada ühe töökohta pidamise perioodi keskmiselt suhteliselt lühikest kestvust. Töölt ollakse sunnitud lahkuma haiguse ägenemise tõttu, konfliktide tõttu või ka muudel põhjustel.

Peamisteks barjäärideks on tööle minekul:

- Raskused osajaga töö leidmisel;

- Tööandjad eelistavad palgata psüühiliselt terveid inimesi, kelle peale saab tõenäolisemalt kindel olla;
- Inimese kartus, et nende enda nii vaimne kui ka füüsiline tervis ei pea koormusele vastu (mitmetel psüühiliste erivajadustega inimestel esineb paralleelselt ka füüsilisi tervishäireid);
- Madal usk enda edukasse toimetulekusse tööülesannetega;
- Järjekindluse ja energia puudumine tööotsimisega seonduva asjaajamise suhtes;
- Väärilise tasu saamise väikesed väljavaated.

Kuigi nõudlikkust töötasu osas mainiti vähestel juhtudel, siis need 2 vastajat 15-st, kes olid töölemineku mõttetuses teistest selgemini veendunud, olid sellele seisukohale jõudnud peamiselt majanduslikest kaalutlustest lähtuvalt.

Mõnevõrra üllatuslikult osutus levinud nähtuseks oma puude varjamine tööandja eest uuringus osalenud psüühiliste erivajadustega inimeste puhul. Tõenäoliselt põhjusega eeldatakse, et vastasel juhul on tööle saamine soovitud kohta raskendatud või välistatud. Saadakse samal ajal aru ka tööandjast, kellele on oluline kindel teadmine, et töö saab tehtud.

5.1.1 Ideaalne töökoht

Nii nagu on erinevaid inimesi, on erinevaid ootusi töökohta osas. Suurem osa vastajatest ootab, et töö oleks kodust väljas ning pigem teiste inimeste seas.

- Väga oluliseks eeltingimuseks peetakse psüühiliste erivajadustega inimeste poolt töökohta paindlikkust. Seda igas mõttes, ent mitmetel juhtudel just vabagraafiku laadset ajalist paindlikkust.

„Töö mõttes ma teengi sedasorti juhutöid, mis magavale kassile suhu jooksevad, et kui keegi tuleb ja pakub, et siis ma üldiselt teen ja mulle täitsa sobib kui need pole väga pikad projektid, no siis ei ole see nii hirmutav.” (Depressioon, N, 35-54a)

- Intellektipuudega inimesed vajaksid tõenäoliselt vastupidi, pigem reglementeeritud korda ja piisavalt selgeid juhiseid ning lihtsaid ülesandeid.

Veel peetakse töö juures tähtsaks kollektiivi sõbralikkust ning tööandjapoolset mõistmist võimaliku aeglasema taipamise osas.

Asukoha mõttes eelistatakse kodule lähemal asuvaid töökohti, kuhu minek poleks seotud suurte transpordikulutustega.

Soovitud erialadena on välja toodud erinevaid soove, näiteks:

- Ehitusega seonduvad tööd;
- Puudega inimestega tegelemine, nt. isiklik abistaja;
- Loodusega seonduv (peenrad, loomad jne);
- Käsitöö;
- Kaupade väljapanemine supermarketis (vaimne puue).

Samuti on inimesi:

- Kes ei tea, millist tööd nad tahaks teha;
- Kellel töösoov puudub.

5.1.2 Motivaatorid ja barjäärid hariduse ning täiendõppe vallas

Kui füüsilise puudega inimestel on kõrgema hariduse omandamise barjäärid pigem tehnilist laadi, siis psüühiliste erivajadustega inimestel on probleemiks täiskoormuse mittetalumine. Mitmel vastanul väljendusid psüühikahäired tõsisemalt esmakordselt just kõrgkooliõpingute käigus, mis viis haigestumise ja haridustee katkemiseni.

Üldmulje põhjal võib väita, et erinevalt füüsiliste puuetega inimestest ei ole psüühika- ja vaimupuudega inimesed alati täiendkoolitustoetusi ära kasutama. Enamasti pole antud sihtrühm valmis koolitustele eelnevalt vajalikuks asjaajamiseks ja viimasega kaasnevaks võimalikuks „jooksutamiseks” ka siis, kui nad oma teadmiste arendamisest tõsiselt huvituvad.

*„Jah, ma olen isegi ise seal jooksnud, et saaks eesti keelt õppida, siis arvuti.. jooksin igal pool.”
(Depressioon, N, 35-54a)*

Intervjuude käigus kerkis esile erinevaid huvipakkuvaid koolitusteemasid, näiteks:

- Arvutiõpe;
- Mõnede venelaste puhul eesti keel;
- Ehitusalased erikoolitused;

Otsest seost erialase täiendkoolituse ja seejärel töölemineku vahel nähakse harva, sellistes kategooriates enamasti ei arutleta. Töövalikutena käsitletakse sagedamini lihttöid või tegevusi juba omandatud eriala raames.

5.1.3 FIE-na töötamine

Füüsilisest isikust ettevõtjana (edaspidi FIE) töötamise kohta on sihtrühmas kaks levinud tüüpvastust:

- Inimesed, kelle toimetulek ning ümbritseva maailma tajumine on nende puude raskusest tulenevalt pigem nõrk, ei tea reeglina, mida FIE tähendab. Nende jaoks on igasugune võimalik tööleminek seotud esmalt tervise taastumisega ja seejärel eneseületamisega ning ettevõtjana vastutuse võtmine ei ole üldse arutlustemaks.
- Inimesed, kes on paremas seisundis või laiema silmaringina, teavad enamasti, et FIE formaat ei oleks neile kasulik. Vastanute seas oli mitmeid selliseid, kes on seda võimalust kaalunud seoses oma eriala omapära või mõne ametiga, mida nad on kunagi pidanud.
 - Esmaseks FIE vormi kasutuselevõtu barjääriks peetakse kõrget maksukoormust,

„Ma pean kobe maksma avansilist sotsiaalmaksu hoolimata sellest, kas mul on sissetulekut, ma ei julge, ma lihtsalt ei julge, et äkki ei... No ma olen kobe maksuvõlglane kui ma mõni kuu ei jaksa teha või ei tee või ei edene müük.” (Depressioon, N, 35-54a)

- Sellele järgneb kartus mitte toime tulla vajaliku asjaajamisega.

Üks vastaja oli eelnevalt ehituse vallas töötades ka FIE formaati kasutanud.

5.1.4 Müüdid toetustest ilmajäämisest

Enamik vastanuist teab, et puudest tulenevaid ettenähtud toetusi neilt tööle minnes ära ei võeta, seega võimalik vastav kartus olulist töölemineku barjääri ei endast ei kujuta.

Ometi on näiteid, kus inimesed on oma tuttavate käest vastavatest kartustest kuulnud või teavad konkreetseid juhtumeid. Enamasti on tegu järgmiste tüüpolukordadega:

- Haiguse paranedes või ka tööle mineku järgselt on inimese puudeastet või töövõimetuse protsenti alandatud;

“Näiteks minu emaga oli selline olukord, kus ta sai invaliidsuspensiooni ning selle eest, et ta ei olnud 7-8 aasta jooksul haiglasse sattunud, võeti tal osa pensionist ära.” (Psüühikabüro, M, 25-34a)

“Nad võib-olla alandavad seda veidi ja kõik, ning saavad seda nagunii edasi.” (Vaimne alaareng, M, 16-24)

- Inimeste seas levivad kartused on põhjustatud nende madalast informeeritusest.

„Muidugi tööd võib teha, kuid pärast võetakse grupp maha!” (Depressioon, N, 35-54a)

Erandiks oli üks toimetulekutoetusest elav paljulapselise pere üksikema, kelle jaoks oli ametlik töötamine välistatud, kuna sealt saadava tulu võrra väheneks tema toimetulekutoetus, ning võimalik kuupalk tõenäoliselt paljulapselise pere toimetulekutoetust niikuinii ei ületaks.

„Olen välja arvanud, et noh alla kolme tubande või no umbes alla miinimumpalga ei ole mul tegelikult mõtet teenida, noh ametlikult, sest tulemus on see, et mu elatustase ei tõuse, küll aga tõusevad minu kulud ja muidu mured, sest et ma eeldatavasti käiksin väljas, peaksin võib-olla väljas sööma, noh mul on kobe palju vähem aega, ma võib-olla keedan kodus vähem. Ma kindlasti veel ei käi kaltsukates, et kui lastel on midagi vaja, siis ma lähen poodi ja ostan esimese asja, mitte ei otsi seda kõige odavamast ja noh ongi, et noh bussipiletit mulle ka tagasi ei maksta, et kulud kobe tõusevad.” (Depressioon, N, 35-54a)

„Ta ei võimaldagi töötada, et jah, üks asi on motivatsioon, aga tegelikult ametlikult töötada ei ole mõtet, et see ei motiveeri ja mitteametlikult ma tegelikult rikun seadust ju.” (Depressioon, N, 35-54a)

5.1.5 Kas sarnase puudega inimese töötamine ettevõttes julgustab inimest kandideerimisel

Kui füüsilise puudega inimeste puhul tõdeti julgustava faktorina asjaolu, kui ettevõttes töötab teisi kandideerijale sarnaseid puudega inimesi, siis antud sihtrühmas läksid vastused kaheks:

- Oli inimesi, kes pidasid seda julgustavaks, kuna järelikult tõenäoliselt hoolitakse neis ettevõtetes puudega inimeste eripäradest enam ning ollakse selles vallas teadlikumad.

- Ent teisalt leitud vastanuid, kes hindas teiste psüühikahäiretega inimestega võimalikku igapäevast tööalast kokkupuutumist raskendava tegurina.

5.2 Puuetega inimestele pakutavad töötamist toetavad meetmed

Psüühiliste erivajaduste ja vaimupuuetega inimesed on võrreldes füüsiliste puuetega inimestega keskmiselt veidi vähem teadlikud neile suunatud kõikvõimalikest töötamist toetavatest meetmetest. Üheks peamiseks põhjuseks on oletatavasti madalam internetikasutus ja seetõttu ärajääv infouuenduste saamine meililistide kaudu.

Ka siin leidub inimesi, kes on tänulikud riigi poolt pakutava abi eest ning kriitiliste hinnangute andjaid, kelle arvates nii riikliku abi kvantiteedil kui ka kvaliteedil on palju arenguruumi.

„Ma ei ütlegi, et riik peaks oma mitte läbitulevaid alamaid rohkem toetama kui nälgasurma vältimiseks ja seda ta tegelikult teeb, et selle kohapealt ma isegi väga ei kobise, et kui nii, siis nii.” (Depressioon, N, 35-54a)

Abi hankimisega kaasnevat asjaajamist tunnetavad barjäärina riiklike sotsiaalmeetmete saamisel sarnaselt füüsiliste puuetega inimestele ka mitmed antud sihtrühma esindajad.

„Inimesed lihtsalt ei jaksa, psüühiline erivajadus eriti, ma võin isegi teada, et mul on õigus saada, aga mina konkreetselt ei pruugi olla võimeline seda käsima minema.” (Depressioon, N, 35-54a)

5.2.1 Puudeastmetoetus

Puudega tööealise inimese toetust, mida tuntakse pigem puudetoetuse nime all, saavad kõik puudega inimesed. Võrreldes töövõimetus pensioniga on see väike lisaraha, mistõttu esmapilgul seda sageli ei suudeta eraldiseisva toetusena meenutada. Siit tulenevalt ei saa täheldada antud meetme osas erilist rahulolematust ega ka suurt rahulolu.

Arvestades puudega inimeste üldist majanduslikku toimetulekut, mis on ilmselt riigi keskmisest nõrgem, on iga olemasolev rahaline toetus neile väärtuslik lisa. Veel tuleb mainida, et psüühiliste erivajadustega inimestel on reeglina märkimisväärsed rahalised väljaminekud antidepressantide jm ravimite näol, mis märgatavalt mõjutavad nende materiaalseid võimalusi.

Antud uuringuetapi valimis oli vaid üks selline depressiooni diagnoosiga vastaja, kes oli küll töövõimetus pensionär, ent samas puudeastet polnud talle määratud.

5.2.2 Töötamistoetus puudega inimesele

Nimetatud uut toetust ei teadnud ükski vastaja, välja arvatud üks inimene, kes oli sellest tõenäoliselt raadio kaudu kuulnud. Seega, töötamistoetuse kasutajaid antud sihtrühmas ei

leidunud, samuti ei osanud mitmed vastanuist ette kujutada, millised kulutused üldse võiksid sellise toetuse alla psüühilise erivajadusega inimestel minna.

Üks vastajaist arvas olevat seda teenust saanud, ajades selle segamini nn toetatud töötamisega.

„Siin (Pärnu Haigla Psühhiaatria Kliiniku Päevakeskus) on ka ju toetatud töötamine, see kuulub ju ka sinna alla./../ Nob, ma olen ju isegi seda saanud, kui ma siin süüa tegin. Ja meil on siin üks kümme inimest, nob, kes saavad toetust töötamiseks.” (Depressioon ja liikumispuue, M, 35-54a)

5.2.3 Töövõimetuspension

Töövõimetuspensionist saavad kõik sihtrühma esindajad ning kuna see on nende jaoks oluline sissetulekuallikas, on kõik sellest ka teadlikud.

Töövõimetuspensionist saavad kõik sihtrühmas täheldada mõnevõrra vähem nurisemist võrreldes füüsiliste puuetega inimestega. Mõnel juhul märgitakse ära hiljuti toimunud pensioni tõusmine. Antud toetust peetakse heaks lisarahaks nendel juhtudel, kui tegu on inimese jaoks lisasissetulekuga põhipalga kõrval.

„Mina enda olukorras nuriseda ei tohiks, muidugi on palju inimesi kindlasti, kes on... nob kellele elamine on raske, kus on kassin.” (Ajutrauma, M, 35-54a)

Samas, ainult töövõimetuspensionist äraelamist enamikel juhtudel teostatavaks ei peeta ja seda eriti juhul, kui inimesel puudub isiklik elamispaik.

Töövõimetuspensionist kättesaamisega seotud asjaajamine kellelegi probleeme pole tekitanud, mitmetel juhtudel ei mäletata, kust täpselt sai alguse pensioni maksmine või mis oli neile selles osas esmaseks infoallikaks.

Esimest korda tekitab töövõimetuspensionäriks, nagu ka puudega inimeseks liigitamine arusaadavalt eitust. Sarnaselt ühiskonnas levinud negatiivsetele hinnangutele on ka antud inimene tihtipeale ise pidanud enne haiguse esmaavaldumist psüühikapuudega inimesi üldistatuna hulludeks või ebanormaalsedeks, mistõttu enda identiteedimuutus on seotud keeruliste üleelamistega. Uuritud inimeste puhul on siiski ratsionaalne majanduslik kaalutus jõudnud võitu saada inimese eituse faasist.

„Alguses, kui ma haiglas olin, ja ma kuulsin, et.. mul... on mingi puue, ma olin mingi pensionäriks tembeldatud ja kõike nagu. Siis ma olin küll, et nagu, misasja? Ma ei ole mingi pensionär, et mida te räägite! Ma ei tahtnud midagi sellest kuulda ka selles subtes. Ma arvasin küll, et ma olen täiesti normaalne ja sain ise hakkama ja kõik nagu nob. Ja ma saan ka, ma vähemalt arvan. Aga siis ma hakkasin mõtlema, et nob, kurat, et kui ma olen... on see ikka aastaid ikka, see asi ja, et siis nagu võiks sellest ka mingit kasu tulla.” (Ajutrauma, M, 16-24a)

Ühe vastaja puhul selgus, et ta kuulis töövõimetuspensionist võimalusest juhuslikult.

„Kui ma haigeks jäin, siis mulle keegi ei öelnud, et kuule sul on seisund, et tegelikult sa oled töövõimet kaotanud, ükski arst ei ütelnud seda, eks ole. Ma jäin nagu übekorra tagant järele nii-öelda depressiooni nähtudega haigeks, ja siis kadus mul töövõime ära. Ja siis läks kolmveerand aastat edasi ja siis mul tekkis juba skisofreeniline töövõime kaotus, eks ole ja siis ma olin haiglas ja ega keegi mulle ei öelnud, et kuule, et sul ei ole töövõimet, eelkõige emotsionaalne seisund ei luba tööd nüüd teha eks ole või kehaline motoorne seisund, keegi ei ütelnud seda eks ole, siis mitu kuud ma käisin, mul oli hea psühholoog /.../ tema ütles, et kuule kas sa oled käisinud, et puuet saada? Ma ütlesin, et ei ole, siis ta ütles, et mine käisi. Ma läksin sinna ja siis mulle anti 60%.” (Skisofreenia, M, 35-54a)

„Ei tea, ma räägin, et Pensioniametis või Sotsiaalametis oleks tõepoolest vaja inimestele seletada, millega nad on võimelised neid aitama. Muidu ei tabeta üldse rääkida.... Nob, annavad neid lehti..., kui hakkad midagi küsima, öeldakse, et seal on brošüürid, minge ja vaadake.” (Depressioon, N, 35-54a)

Pensioniameti kui institutsiooni nimetust teavad enam-vähem kõik vastajad tänu sealt saadavale pensionile.

„Pensioniamet täidab ka oma kohust. Ega Pensioniamet on täitsa, täitsa olemas minu arust. Ega ma ei nurise, aga.... jah.” (Psühhootiline häire, N, 35-54a)

„Nob Pensioniamet... No tihti on selle pensioni ja üldse nende ametnikega jooksutamist on ikka jõe palju, seda just paberite ja värkidega.” (Depressioon ja liikumispuue, M, 35-54a)

5.2.4 Rehabilitatsiooniteenused

Rehabilitatsiooniteenuse kasutamise kogemus on olemas enamusel vastajatest. Samas on ka sihtrühma esindajaid, kellel see kogemus puudub.

Rahulolu saadud rehabilitatsiooniteenustega on psüühikahäirete ja vaimupuuetega inimeste seas selgelt kõrgem võrreldes füüsiliste puuetega inimestega. Ei räägita nii palju teenustepaketis sisalduvate osade kohustuslike komponentide mõttetusest. Oluliselt vähem räägitakse rehabilitatsiooni mõiste all sanatooriumitest ning enam erinevatest komplekssetest teenustest nagu näiteks logopeedid, füsioteraapia jne. Asjaajamise keerukus seoses plaani tegemisega ja teenuste väljakauplemisega osutub taas osadele inimestele barjääriks, ent seda ei tajuta siiski nii valdavalt ja valuliselt kui füüsiliste puuete puhul.

„Üks tuttav on, kes on skisofreenik ja kes on samal ajal subteliselt aktiivne, et ma päris täpselt ei tea. Tema on nagu ajanud välja mingeid ujula pääsmeid ja niisuguseid asju, võimalik, et see on käinud sinna rehabilitatsiooni plaani sisse ja mingit sellist sanatooriumit või värki.” (Depressioon, N, 35-54a)

„Jah, oli küll jah. Ja ma arvan, et siin igäiks, kes natuke, nob, selle nimel pingutab ja tal on õigus seda saada, see ikkagi saab seda.” (Depressioon ja liikumispuue, M, 35-54a)

Leidub ka neid vastajaid kes leiavad, et teenus oma tänaste mahtudega ei ole patsiendile mahult piisav.

“Seda nimetatakse üldiselt rehabilitatsiooni teenuseks küll, kuid kui palju ja millest see koosneb, see on juba teine küsimus. Mulle tundub, et hetkel ei ole eriti palju.” (Psüühikahäire, M, 25-34a)

Teistest suuremat rahulolu on väljendanud Astangu rehabilitatsioonikeskuse juures vastavaid teenuseid saanud inimesed ning pigem need, kelle tervislik seisund on hetkel või on varem olnud diagnoosi tõttu keskmisest raskem.

Meedia vahendusel on üksikute enam informeeritud inimesteni jõudnud ka info riiklike rehabilitatsioonirahade osalisest kasutamatajätmisest.

„Ma tean, et on olemas need rehabilitatsiooni plaanid ja ma olen ka lugenud, et riigi rahad jäävad nagu krooniliselt kasutamata ja väga suur osa riigi rahadest läheb selle plaani koostamiseks.” (Depressioon, N, 35-54a)

5.2.5 Tasuta abivahendite pakkumine

Füüsiliste puuetega inimestele mõeldud abivahenditest on enamasti kuulnud ka psüühiliste erivajadustega ja vaimupuudega inimesed. See puudutab otseselt antud sihtrühma esindajaid juhtudel kui:

- Inimesel on liitpuue või tal on hetkel või on varem olnud psüühilisele puudele lisanduv abivahendit nõudev muu trauma või haigus;
- Inimene on puutunud kokku füüsiliste puuetega inimestega.

Puhtalt vaimupuudest või psüühikahäirest tingitud abivahendeid uuringus ei mainitud.

5.2.6 Isikliku abistaja teenus

Antud uuringus osalenud sihtrühma esindajate seas isikliku abistaja teenuse kasutajaid ei olnud, ent küll oli mitu inimest, kes olid ise töötanud isikliku abistajana või olid mõelnud sellisele võimalusele oma tööalast tulevikku silmas pidades.

Mainimist leidis eelkõige teenuse alarahastatusega seonduv probleematika.

„Riik võiks kõvasti järgi mõelda, kui palju ta maksab sellele inimesele. No ma saan aru, et rahasid ei ole, üks ole. Jah, rahasid ei ole. Aga nende rahade mitteolemisest oleneb ka selline asi, et kes seda vajaksid, saavad selle läbi häda. Ja kes seda ei vaja, saavad selle tänu pettuse. Tean ise konkreetseid juhtumeid. Need, kes seda üldse ei vaja, võtavad selle siiski välja, et lihtsalt mõni sugulane saaks haigekassakaardi. Selle raba eest minul isiklikult oleks piinlik pidada kedagi, kes minuga ööpäevaringselt tegeleks. /.../ Küll aga sobiks, kui mul oleks mõni sugulane, kes vajaks haigekassakaarti, ma kohe vormistaksin ta selleks.” (Psüühikahäire, N, 35-54a)

5.2.7 Tugiisiku teenus

Tugiisiku teenust olid osad vastajatest mingil perioodil saanud. Antud uuringu ajal tugiisiku olemasolust teadis vaid üks vastaja:

„Siin, kes töötavad, et on päevakeskuses, nad, ma saan ükskõik, kelle poole pöörduda, nad ongi nagu tugiisikuks. Kui nii võtta. No ma ütlen, et ta ametlikult on vist ka, isegi meil igapähele on siit päevakeskusest pandud isegi, nob keegi nagu.” (Depressioon ja liikumispuue, M, 35-54a)

Tugiisik abstraktse mõistena on üldjoontes arusaadav, ent riiklikuks teenusena seda alati ei teata.

„Teenusena ma teda tõesti ei tea.” (Psüühikahäire, N, 35-54a)

Tugiisiku abistav roll on seisnenud eelkõige asjaajamises, mis inimesele on endale liiga keerukaks osutunud.

„Ma saingi paar korda ta saata rindele, et mingite ametnikega maid jagama.” (Depressioon, N, 35-54a)

5.2.8 Transporditeenused puuetega inimestele

Psüühiliste erivajadustega inimesed invataksosid ei kasuta, samas on paljud selliste liikumispuuetega inimestele suunatud teenuse olemasolust teadlikud.

Küll aga pakuvad suuremad linnad puuetega inimestele pensionitunnistuse alusel soodustusi linna ühistranspordi kasutamisel.

„Saavad ainult nii palju, kui neil on raske puue määratud, siis Tartu linnas on see 90-kroonine kuupilet. Aga nob, see pole eriti prestiižne, seda välja tõmmata, seda pensionitunnistust kolleegide nähes, nagu ma sõidan piletitega.” (Psüühikahäire, N, 35-54a)

Ka kaugliinibusside puhul eksisteerivad antud sihtrühmale soodustused, ent need sõltuvad väidetavalt konkreetsest teenusepakkujast.

„Mingid firmad annavad töövõimetuspensionärile soodustust, mingid firmad ei anna.” (Depressioon, N, 35-54a)

Sarnaselt muudele meetmetele võib infoleviku puudusi täheldada ka siin valdkonnas.

„Seda ma kuulsin ka jälle kuskil hoopis hiljem... või lugesin bussis isegi. Bussis oli seal kirjas.” (Ärevushäire, N, 35-54a)

Meedia vahendusel mäletab vähemalt üks inimene, et on kuulnud antud teenuste võimalikku kärpimist.

„Ausalt öeldes ma ei tea sellest midagi, aga lihtsalt ma kuulsin siin kui jälle, kui see eelarve arutamine oli, et seda soodustust või toetust tahetakse ära võtta või muuta või.” (Bipolaarne häire, N, 35-54a)

5.2.9 Sotsiaalnõustamine

Sotsiaalnõustaja mõiste pole väga üheselt mõistetav kõigile vastajatele ning seda väidavad end hetkel kasutavat vaid üksikud vastanud. Sotsiaalnõustajana võib mõista seda, kes inimest nõustab sõltumata viimase töökohast. Konkreetset peeti sotsiaalnõustamist KOV-i puudespetsialisti tegevuseks.

Sotsiaalnõustaja töö tulemuslikkuses sõltub väga palju konkreetsest ametnikust. Peamiselt mängivad rolli kaks muutujat:

- Esiteks loeb ametniku erialane kompetentsus. Kuna haiguste ja ka kõikvõimalike meetmete amplituud on lai, siis pahatihti on nooremapoolsed sotsiaaltöötajad konkreetset isikut huvitava problemaatikaga vähem kursis kui see isik ise. Puudega inimene ootab aga, et sotsiaaltöötaja oleks temast targem inimene, kelle nõuannetele saaks toetuda.

„Tuttavad üldiselt räägivad ka, et need tivid, kes seal töötavad, kes on nende asjade peal tööil, et...nob tihti peale lõpeb sellega, et sina tead rohkem neist, oma valdkonna kohta. Et see on nii kurb, kui see ka ei ole. Puudespetsialist ei suuda haarata kõike.” (Psüühikahäire, N, 35-54a)

- Ametniku heasoovlikkus abivajaja suhtes.

“Mul endal muidugi ei ole olnud selliseid kokkupuuteid, et ametiisik, kes täidab oma kohustusi, oleks olnud agressiivne, kuid igal juhul peab olema ikkagi inimlik. Mulle tundub, et see oleks õige. Ma olen

näinud paari sotsiaaltöötajat, kes lausa kassi moodi ründavad inimesi. Ta istus muidugi, kuid oma kõnelemisega ja käitumisega meenutas otseselt hullumeelset kassi.” (Psüühikahäire, M, 25-34a)

5.2.10 Täiendkoolitustoetus

Erinevaid täiendkoolitusi on psüühiliste ja vaimsete puuetega inimesed oluliselt vähem aldis kasutama võrreldes füüsiliste puuetega inimestega. Ligi pooled vastanuid küll olid kuulnud sellisest võimalusest kaunis ähmases vormis, ent kasutanud polnud seda mitte ükski vastaja.

„Teine hea asi, mida Eesti riik on välja mõelnud puudega inimestele on see, et kui nad on töötanud kolm aastat mingil erialal, siis nad saavad 10 000 krooni ulatuses võtta erialaga seotud täiend- või lisakoolitust. Loomulikult ega haiglas sellest mitte keegi ei räägi, ega pensioniametis kui sa läbed oma kaarti pikendama, siis keegi ei ütle sulle, et on niisugused võimalused, see tuleb kuidagi kogemata välja, et näiteks, selle asja ma sain teada ühe oma tuttava käest, kellel on ka puue.” (Skisofreenia, M, 35-54a)

Janu füüsilise puude kompenseerimiseks teadmiste arendamise teel ei ole motivaatoriks vaimupuute ega psüühilise erivajadustega inimeste seas. Paljudel juhtudel on inimeste probleemiks pigem iseenesega hakkama saamine ja stabiilsuse leidmine kui intensiivne koolitumine ja dünaamiline areng.

Mainiti ka tuttavaid, kes erinevaid koolitusi on kasutanud. Nende puhul ei teata enamasti, kas meede on hangitud tööturukoolitusena või täiendkoolitustoetust kasutades.

„Midagi, käivad ära seal ja tulevad tagasi. Keegi minu meelest pidama ei ole jäänud sinna. Noh. Üks õppis raamatupidajaks siin, on ikka meil edasi. Üks õppis õmblemist, on ikka meil siin.” (Ärevushäire, N, 35-54a)

Mainiti ka, et kuna täiendkoolitustoetust makstakse vastavalt definitsioonile vaid juba töötavale inimesele, siis töölepürgija jaoks moodustab see suletud ringi.

5.2.11 Taastusravi

Taastusravi saanud inimesi psüühiliste erivajadustega inimeste seas leidub. Taastusravi meetme konkreetne olemus annab aga inimestele palju erinevaid tõlgendamisvõimalusi.

„Ma saan ennast lihtsalt haiglasse kirjutada ja siis ma saan selle ravi kahtlemata. /.../ Noh, minu jaoks ongi taastusravi see, et ma lihtsalt pubkan ja peale selle ma saan ravimid ja oma seda psühhiaatrit näen ka sagedamini, sest et muidu on nagu järjekorrad kilomeetri pikkused” (Depressioon, N, 35-54a)

„Keila haiglas olin, sain tavaliselt taastusravi, mingi, kaua ma olin seal, mingi kaks kuud või. Et päris kaua aega. Ja.. see oli ka väga. Ja...mis rahaliselt puutub, siis mu töökoht maksis küll kinni selle, kuna tegelt põhimõtteliselt mul see asi oli tööõnnetus nagu. Ise ma poleks küll, ma ei tea, ma isegi vist isegi korra kuulsin, palju see maksis. Ja mul käi karp lahti ausalt öeldes.” (Ajutrauma, M, 16-24a)

Mõnel juhul nähakse taastusravi osana rehabilitatsiooniteenusest:

„Taastusravi... see nädalane, see ongi taastusravi ju. See nädal aega sanatooriumis, olen olnud, või on veel midagi? /..../ Aga taastusravile rehapaanita ei saagi ju. (Ärevushäire, N, 35-54a)

Mainiti ka, et vajadus taastusravi järgi on vastajate lõikes erinev.

„Käivad seal taastusravis ära, ja et ütleme, kuu aega kuskil tunnevad ennast hästi, aga siis hakkab jälle nagu... läheb vana rada pidi edasi. Jah, võiks rohkem olla. (Skisofreenia, N, 25-34a)

5.2.12 Tööturuameti teenused

Tööturuametit kui institutsiooni (TTA) teavad kõik vastajad ja enamikul on olnud vastava asutusega ka mingeid kokkupuuteid. Siiski ei maininud ükski vastaja, et nad ka käeoleval ajal Tööturuameti teenuseid kasutaksid.

Mitmetel juhtudel tõsteti esile erinevates piirkondades TTA-s käimisega seotud negatiivseid kogemusi, mis puudutas vastajate ebameeldivat kohtlemist, sh mõnel juhul vastaja arvates tema puudest tulenevalt.

„Mis puutub Tartu Tööturuametit, et kui sa oled juba ületanud selle esimese barjääri, selle tädi, kes istub seal leti taga, üks nendest on tõeline siuke lõukoer, siis pole enam häda midagi. See on puht ametnikes kinni. See oli mul väga terav elamus, et kui ma sinna läksin, oligi, et ilmselt ma olin suhteliselt õrnas seisus see hetke ja ma läksin kaks last kaasas, sest et kubu ma nad ikka panen, nad olid sellises esimeses klassis või ei käinud veel, et kubu ma nad jätan, et siis kõigepealt hakkas ta minu peale karjuma, et siia ei tulla lastega. /.../ See vastuvõtt oli ikka kaunis ehmata, igatahes mina hakkasin kohe labinal nutma ja jõudsin ametniku juurde umbes luksudes.” (Depressioon, N, 35-54a)

„Kandsid maha! Nad ei taba üldse mitte midagi pakkuda, absoluutselt! Vastasid mulle, et nob... meil on siin nooremaidki!... Vaatasin seda tüdrukut ja ütlesin, et miks te siin rüüdate? Mind ei võeta kuskile! Te ju siin istute, ise olete te mind siia saatnud! Mind ei võeta kuhugile.” (Depressioon, N, 35-54a)

Kurdeti, et TTA ei paku piisavalt antud puuetega inimestele sobivaid töökohti ja vähenäoline on sealt leida poole kohaga tööd.

„Nob Tööturuamet võiks jah, puuetega inimestele võiks olla ikkagi mingisugune, nob teave, et millistele töökohtadele üldse, nob kes meid üldse ootabki.” (Depressioon ja liikumispuue, M, 35-54a)

„Nelja tunniga on väga raske saada Tööturuameti poolt midagi. Keegi ei taba nelja tunniga ja kaheksa tundi on liiga pikk mulle. (Ärevushäire, N, 35-54a)”

Järgnevad mõned näitlikud kommentaarid erinevate tööturuteenuste kohta:

- Teavitamine tööturu olukorrast ning tööturuteenustest ja –toetustest

Tegu on abstraktselt sõnastatud mõistega, mistõttu oli paljudel vastajatel raske leida seda, millele tuginedes nad võiksid väita, et on just sellist teenust saanud. Enamik vastajaid ei olnud enda hinnangul vastavat teenust saanud.

- Töövahendus

Töövahendus Tööturuameti peamise teenusena on võrreldes eelnevaga palju enam teada-tuntud. Teenust hetkel siiski keegi vastanutest ei kasuta ning varem kasutanuist ükski vastanuist konkreetset tööd selle teenuse tulemusel ei olnud saanud.

„Ma arvan, et see oli täitsa okei, et sain mõned kontaktid ja aga neil on seal nii kiire...” (Skisofreenia, M, 35-54a)

- Karjäärinõustamine – vähesed on kuulnud sellisest Tööturuameti teenusest puuetega inimestele.

„Võrus oli selline halb kogemus, et mulle öeldi, sina oled haige inimene, sinul süia asja ei ole. Aga tulin Põlvasse, sotsiaaltöötaja ütles, et see on täitsa loll jutt, et Põlvas on hoopis teistmoodi. Mõtlesin, et aga nob... või oli Võrus, et läksin karjäärinõustamisele vist? Ja siis küsivad igasuguseid küsimusi ja siis ütleski mulle, et teil pole süia... nob, et nii. (Skisofreenia, N, 25-34a)

- Tööturukoolitus

Tööturukoolituse puhul on tegu Tööturuameti portfelligist töövahenduse kõrval teisena tuntud ja ka kasutatud meetmega.

„Ta õppis nagu praktiliselt uue eriala, selleks kokaks või pagariks või...midagi selliseks. Aga nob muidugi pärast seda see absoluutselt ei sobinud, sest ta määrati leivakombinaati tööle, kus ta pidi öösel töötama.” (Bipolaarne häire, N, 35-54a)

- Tööpraktikat ja tööharjutust oli kumbagi kasutanud vaid üks vastaja ning Tööturuameti poolt pakutavatest sellistest võimalustest on samuti väga üksikud inimesed kuulnud.
- Abistamist tööintervjuul polnud keegi kasutanud ning mõned üksikud olid sellest kuulnud. Reaalsuses ei kujutanud sellise võimaluse toimimist samuti mitmed vastajaid ette.

„Kui sul on siin keegi lapsevanem kõrval, sul on koguaeg mingi illi-kukutaja kõrval, eks ole, siis öeldakse, et kuule, sa ei ole mingi mees, et mis tööd sa veel teed, et mine liivakasti, mine mängi nukkudega.” (Skisofreenia, M, 35-54a)

- Ettevõtluse alustamise toetus oli veidi tuntum meede ning üksikutel juhtudel teati ka selle kasutamist minevikus oma tutvusringkonnas. Siiski, enamik vastajaid olid mõtetes väga kaugel sellest, et ettevõtlusega tegeleda.

„Ma olen isiklikku initsiatiivi, ettevõtlikkust proovinud ja see nagu viiski haigestumiseni, et ma hetkel ei ole eriti sihtgrupp sellele asjale.” (Skisofreenia, M, 35-54a)

5.2.13 Muud meetmed

Uuringus osalenud psüühilise erivajadusega inimesed mainisid intervjuude käigus lisaks eeltooduile järgmisi teenuseid ja abistavaid võimalusi, mida antud uuringus ei vaadeldud eraldi puuetega inimeste töötamist toetava „meetmena”.

- Psühhiaater

Psühhiaatri vastuvõtt on psüühilise erivajadusega inimestele regulaarselt kasutatavaks avalikuks teenuseks. Enamikel juhtudest on uuringus osalejatele sellest palju abi olnud. Mitmed vastajad mainisid, et on oma raviarstiga väga rahul, ent sobiva psühhiaatri leidmine, kellega tekib hea klapp ja usaldus, ei toimu kaugeltki alati esimesel korral.

- Haiglate psühhiaatriateenused

„Õdede kohta mul ei ole mingit nurisemist, viimati olid nad ikka väga armsad, et see haigla süsteem on läinud kuidagi inimsõbralikumaks küll, et nad tõesti pingutavad ja hoolitsevad ja on sihukesed kenad ja lahked, üldse ei ole kobisemist.” (Depressioon, N, 35-54a)

„Võiks olla optimistlikum ja toetavam. Selles suhtes, et on ikkagi võimalik võib-olla kunagi terveks saada, aga jälle halb kogemus oli selline Tartust. Et mulle öeldi kobe esimest korda ära, et sa ei saa mitte kunagi terveks. Sa jäädki. Sa peadki elu lõpuni neid rohte sööma.” (Skisofreenia, N, 25-34a)

- Ravimikompensatsioon

Ravimid, eelkõige antidepressandid on antud sihtrühmas oluliseks kuluartiklikuks. Nende kompenseerimist käsitletakse seega ka enamasti olulise abimeetmena.

- Toetatud elamine

Mitu vastajat elasid sotsiaalkorterites või sotsiaalmajades. Sellistele teenuste olulisusele pandi tugevat rõhku. Samuti toodi välja tänase korralduse juures mitmeid vajakajäämisi.

Igale inimesele on tema kodu väga oluline. Mitme uuringus osalenud inimese jaoks oli vastava elamispinna saamine suureks töövõiduks, mida aga on saatnud pahasti vaeviline asjaajamine. Kuna sotsiaalkortereid üüratakse lühikese tähtajaga (nt aastaks), siis puudub inimesel motivatsioon antud korterit remontida või parendada.

„See on asi, mis tuleb ära lahendada. See tuleb kiiremas korras kuidagi, ma ei tea, mis selleks, kui palju uksi on tarvis kulutada seal Sotsiaalministeeriumis. Aga omavalitsus lihtsalt ei ole huvitatud psüühikahäiretega inimestele toetatud elamise võimaldamisest, süüsamas Tartuski näiteks.” (Psüühikahäire, N, 35-54a)

Samuti mainiti probleemina seda, kui inimesi on vastu tahtmist pandud võõraste puuetega inimestega koos elama, mis võib psüühiliste erivajadustega inimestel tekitada lisapingeid.

- KOV-poolsed toetused (nt. küttepuude kompensatsioon, maamaksu vabastus jne)

Mitmeid teenuseid pakub puuetega inimestele KOV ning selles osas on võimalused piirkonniti väga erinevad.

- Puudega lapsevanema lisatoetus.

Ühe toimetulekutoetusest elatava paljulapselise vastaja puhul oli mureks selle toetuse lisamata jätmine toimetulekutoetusele.

„Siis ma olin küll, et tulge koju riik, et puudega vanemale makstakse toetust sellepärast, et ta saaks nagu korvata need lisaväljaminekud, mis on oma puudest tingituna on. Kui ta on äkki piisavalt vaene, siis see puue nagu kaoks ära, nagu lakkaks eksisteerimast.” (Depressioon, N, 35-54a)

5.2.14 Soodustused ja eritingimused töötavatele puuetega inimestele

Puhkusesoodustusi töötavale puudega inimesele ja maksusoodustusi puudega inimeste tööandjatele teati väga üksikutel juhtudel.

Kuuldes sellistest võimalustest mainiti, et need on teretulnud, eriti nt tööandja motiveerimine maksusoodustustega. Samal ajal mainisid mitmed vastanud, et nad pole oma tööandjaid enda seisundist teavitanud.

Vaid üks vaimse puudega vastaja mainis, et ta kasutab neid kõiki võimalusi. Ta sai selle kohta infot rehabilitatsiooniplaani tehes, mistõttu ta hindabki rehabilitatsiooniteenuse suurimaks kasuteguriks enda jaoks just seda, et ta hakkas tööandjalt esmakordselt ca 6 aasta jooksul puhkusetasu saama.

5.3 Erinevused vastajagruppide lõikes

Väikse valimi tõttu on keeruline teha üheselt paikapidavaid järeldusi vastajagruppide erinevuste osas, pigem võib välja tuua üldisi suundumusi.

- Kõige ühesemalt mõjutab inimese töötamisvalmidust ja toimetulekut tema tervisliku seisundi tõsidus.
- Puudeliikide lõikes (psüühiline erivajadus vs vaimne alaareng vs ajutrauma) on erinevused olulised, kuid problemaatika mitmetahulisuse tõttu ei saa kindlasti väita, et tegu on lineaarse seosega, mis räägib üheselt ühe või teise puudeliigi kahjuks või kasuks.
- Klassikaliste sotsiaal-demograafiliste tunnuste lõikes on oluliseks mõjuriks elukoha piirkond. Üheks võtmeteljeks on keskus vs perifeeria ning teiseks KOV poolt pakutavate võimaluste mitmekesisus ja erinevus sõltuvalt omavalitsusüksuse suutlikkusest ning tahtest.

Intervjuudest selgus, et kuna puuetega inimeste abistamise teenused on kõige paremini välja kujunenud suurtes tömbekeskustes (suuremad linnad), siis on põhjust järeldada, et seal elavad psüühiliste erivajaduste ja vaimupuuetega inimesed ka paremini. Kõige eeskujulikumana mainiti Tallinna, seda näiteks kogemusnõustajate võrgustiku arengut silmas pidades. Näiteks võib mainida, et rehabilitatsiooniteenuse saamist ei suutnud meenutada ükski Ida-Virumaa kolmest respondentist.

Märkimisväärse faktina toodi välja, et suuremates linnades on psüühiliste erivajadustega inimestel kergem elada, kuna seal pole tingimusi nn ülekülajuttude levikuks nende kohta. Samuti tuntakse seal vähem huvi naabrite elu-olu, sh võimalike puuete vastu.

- Venekeelsete vastajate puhul võis täheldada eestlastega võrreldes mõnevõrra madalamat üldist informeerituse taset. Kuna Eestis elav venelane tarbib enamjaolt Venemaa telekanaleid, siis kohalik info jõuab nendeni peamiselt isiklike kontaktide kaudu teiste inimestega ning võib seetõttu olla sageli lünklik.

Eesti keele oskuse olulisust töö leidmisel märkisid kõik venekeelsed vastajad, samas ei ole põhjust arvata, et see vajadus oleks puudega inimestel võrreldes tavainimestega sügavam. Võib eeldada, et kuna puudega inimeste haridustase jääb tavainimestele alla, siis seetõttu on ka riigikeele oskus Eestis elavate puudeta venelaste seas keskmiselt parem kui puudelistel.

Keelelise aspektina võib välja tuua, et vene keeles on puuetega inimeste teemalises terminoloogias sagedamini käibel sellised nõukogude ajast tuntud terminid nagu „invalid” ja „grupp”. Tööturuametit tuntakse eelkõige töbörsina.

- Muude tunnuste lõikes ei ole võimalik märgatavaid erinevusi välja tuua.
 - Kahjuks ei olnud antud uuringuetapi valim piisavalt suur ealiste iseärasuste tuvastamiseks. 15 intervjuu põhjal tekkinud üldmulje järgi võib öelda, et uuritud inimestest nooremate puhul võis mõnevõrra harvemini täheldada lootusetuse ja kibestumise tunnet.

- Meeste ja naiste vahelisi olulisi erinevusi psüühikahäiretega ja vaimupuuetega inimeste puhul seoses nende töötamist toetavate meetmete kasutamisega on antud intervjuude põhjal raske täheldada.

Erinevalt naisvastajatest ei leidunud meeste seas neid, kes üldse tööle minna ei soovi, ent antud uuringumeetod ei võimalda seda infot üldistada.

Meeste puhul võis jutuajamise põhjal kaudselt sagedamini täheldada, et puudega seotud teenused võivad riivata nende eneseuhkust.

Valimisse sattunud puuetega naiste puhul võib märkida, et neist peaaegu kõigil puudus eraelus toimiv paarisuhe. Osad vastajaist olid oma abikaasast lahutanud, osad elasid küll mehega koos, ent ei olnud olukorraga rahul (üks vastaja tõi korduvalt välja, et suhted on väljakannatamatult halvad ning teine kurtis, et ta mehelt näiteks rahalist toetust ei saa). Osad vastajaist olid ka üksikud.

5.4 Informeerituse problemaatikast

Kuigi infopuudust tunnetatakse psüühika- ja vaimupuudega inimeste sihtrühmas probleemina mõnevõrra ehk vähem valuliselt, võrreldes füüsiliste puuetega inimestega, siis ei saa väita, et antud sihtrühm on informeeritum. Pigem vastupidi, ent nad ei väljenda ennast nii nõudlikult.

Seega on enamikel juhtudel üheks esmaseks ootuseks riigile just infopuuduse leevendamine. Oodatakse kompaktses vormis ülevaatlikku materjali, mis tutvustaks kõiki võimalikke olemasolevaid toetusi ja meetmeid, lisaks olulisi viimaseid muudatusi.

Kuigi info edastamiseks pakutakse erinevaid kanaleid, tuleks esile tõsta ettepanekut saata otsepostitusena kõigile puuetega inimestele vastav infovoldik teatud sagedusega. Interneti kasutamine on vaimupuute ja psüühikahäiretega inimeste seas oluliselt madalam kui füüsiliste puuetega inimeste seas.

„Sotsiaalministeerium riigi esindajana võiks korra aastas kõikidele puuetega inimestele, kes on neil arvele registreeritud, niimoodi ametlikult,... saata mingi infokirja laiali. Et see võiks inimeste puhul kellel on meiliaadress, tulla tõesti meilile, et ei oleks seda paberi raiskamist. Aga teistele, vanemaelised näiteks, võiks täitsa koju tulla. /.. / See võiks sisaldada kõiki seadusemuudatusi, mis on toimunud aasta jooksul, uut informatsiooni, võib-olla mingi vana informatsiooni, mis on oluline, üles tõstmist.”
(Psüühikahäire, N, 35-54a)

„Kui sa satud süsteemi, et sul on puudega laps ja sa ise omandad puude niimoodi ootamatult, et see ei ole tegelikult päriselt niimoodi, et nagu ta võiks olla, et antakse umbes buklett pibku, kus on kirjas kõik, mida sa võiksid saada ja üksiti ka allikad, et kuhu sa pead pöörduma või nob millises järjekorras.”
(Depressioon, N, 35-54a)

“Minul konkreetselt oleks kõige mugavam kiri postkasti. Kõige parem. Lihtsalt mingi tekst, et on olemas sellised teenused. Oleks soovitan, et oleks minu nimele.” (Psüühikahäire, M, 25-34a)

Vaatamata riiklike institutsioonide pingutustele saadakse paljudest ettenähtud toetustest siiski täna teada juhuslikult ning pahatihti liiga hilja.

„Aga kõik, ma ütlen, on olnud selline juhuslik, ilma süsteemita.” (Skisofreenia, M, 35-54a)

„Sest me oleme kõik koos siin, kuskilt ikka midagi välja tuleb, et on midagi.” (Ärevushäire, N, 35-54a)

Ametnike osas võib täheldada väga erinevat suhtumist. Ent samuti oodatakse neilt kui „võimuesindaja visiitkaardilt” inimesele vajalikku infot isegi juhul, kui inimene ei oska seda otse küsida.

„Neid ametnikke on kahte sorti, ühed vaatavad, et kuidas saaks sulle raha anda või abi ja teised vaatavad, et kuidas nad ei peaks seda tegema, et kuidas sulle just juhtub. Väga sageli see kipub ikka nii olema, et sa pead teadma, sa pead ise teadma, et millised asjad on olemas ja minema neid ise küsima, et keegi sulle ei ütle.” (Depressioon, N, 35-54a)

5.5 Ettepanekuid lisameetmete osas

Järgnevas loetelus on toodud ettepanekuid riiklike lisateenuste ja meetmete osas, millest osad puudega inimesed puudust tunnevad, lisaks informeerimise tõhustamisele:

- Motiveerida töötajaid selgema garantiiga, et töötamise otsese või kaudse tulemusena toetuste suurust (töövõimetuseprotsenti) ei vähendata.

„Laveerimine arstide puhul on see, et kui sa oled oma 80% kätte saanud, siis arstid sul hoiavad seda eks ole, mis iseenesest võib-olla on õige, eks ole, sest alati võib öelda, et rohi on see, mis tagab sulle selle seisundi, mis sul praegu on/.../ võiks olla niisugune süsteem, et ok, sa jäid sellel hetkel haigeks, et said oma 60, 80 või 100 eks ole, ja nüüd on sul koguaeg see puue ja sina samal ajal oled jõudnud endas niipalju jõudu ja tabet, et sa oled läinud tööle ja sa töötad mingi näiteks aasta ja siis kui sul 80% raha on 3000 tuhat krooni, mis sa saad, et siis kui sa oled puudega paralleelselt töötanud. Ja kui sul on ette näidata, eks sa tõesti oled aasta otsa rabeleunud, aga siis sul jääksid kõik need puudega õigused, riik tunnistaks sinu enesega tegelemist sinu püüdu terveneda ja paremaks saada, tööd teha” (Skisofreenia, M, 35-54a)

- Vanaduspensionialiste puuetega inimeste sotsiaalsete probleemide lahendamine, kuna viimastele ei laiene tööalaste puuetega inimeste hüved.

„Riiklikud teenused, on kaetud nüüd, töövõimelised inimesed nendega, aga need, kes on läinud elatisele, vanaduspensionile siis, saavad riigi käest ainult ühte teenust – see on hooldekodu. Ja nendega peaks põhimõtteliselt tegelema kohalik omavalitsus, aga omavalitsustes jagunevad rahad väga erinevalt – inimeste arvu järgi, kuidas need laekumised on, tulumaksu laekumised.” (Psüühikahäire ja depressioon, N, 35-54a)

- Mitte tõsta vanemapalga ülemmäära.

„Võib-olla see ei ole nii suur katastroof kui ta saab kakskümmend viis ja mitte kolmkümmend tuhat kuus, kui see, et need lapsed siis ei saa oma arvele umbes lisa kolmesadat krooni näkku... ja igal juhul on neid lapsi palju rohkem.” (Depressioon, N, 35-54a)

- Säilitada toimetulekutoetus täies ulatuses juhul kui inimene töötab ent ta palk jääb alla vaesuspiiri.

„vaesuspiir... et sul peab tulema inimese kohta natukene alla kolme tubande, ja toimetulek lubab sul saada umbes tuhat, et kuna see vabe on niivõrd suur, siis võiks olla niimoodi, et kui inimene suudab teenida juurde ja tema sissetulek jääb ikkagi alla vaesuspiiri. /.../ Igatabes alla selle ametliku miinimumnivoo, mida ju ka täiesti arvestatakse /.../ Mõtled, et läbeks kuskile poole kohaga või lepingulisele tööle ja osa inimesi kindlasti jääkski sinna tööle. /.../ Ega tööandja pole loll, et annad sõrme, võtab käe. Riik saaks oma maksud ja ta kindlasti saaks käibemaksu selle raha pealt, mis inimene saaks rohkem kulutada.” (Depressioon, N, 35-54a)

- Kasutamata teenuste raha inimesele sularahas välja maksta.

“Võib-olla need teenused, millest me oleme rääkinud, ma ei mäleta täpselt, mis lisateenused seal olid.....võib-olla nendele, kes neid teenuseid ei kasuta, vabetada rahalise ekvivalendi vastu? Lihtsalt lisada pensionile juurde.” (Psüühikahäire, M, 25-34a)

- Hambaravi toetus

„Muidugi hambaravi võiks nad... ka ikka... Hambaravi toetus võiks olla suurem. (Ärevushäire, N, 35-54a)

- Kolimistoetus

„Kolimisel võiks aidata tegelikult, parandamisel, sest mees ei tee ju mitte midagi enam.” (Ärevushäire, N, 35-54a)

6 LISA 1

6.1 Süvaintervjuu eestikeelne vestluskava

Sihtgrupp: psüühiliste erivajadustega tööealised inimesed

SISSEJUHATUS:

Tänase vestluse eesmärgiks on teada saada, milliseid võimalusi võiks riik senisest enam pakkuda psüühiliste erivajadustega inimestele, et aidata ja motiveerida neid kas tööle asumä või pooleli jäänud tööted jätkama ning vajadusel ka õppima. Sellest lähtuvalt esitan ma mõned küsimused Teie elu- ja haridustee kohta, samuti seniste töökogemuste kohta enne ja pärast haigestumist.

Nõusolekukiri. Intervjuu kestab umbes 1,5 tundi. Salvestamise luba.

Vastaja profiil.

- Sugu: M / N
- Vanusevahemik: 16-24, 25-34, 35-54, 55-64
- Elukoha piirkond _____
- Emakeel: _____

(SUURTÄHTEDEGA INFO ON MÕELDUD INTERVJUEERIJALE).

I ÜLDINE TAUST, SOTSIAALNE VÕRGUSTIK – 10 min

1. Milline on Teie üldine eluhoiak, milliseks inimeseks Te end peate?
2. Kas Teie igapäevategevustes on midagi, millega te iseseisvalt toime ei tule? (nt suhtlemine vajalikes ametiasutustes jms)? Veel midagi?
3. Kas osalete mõne psüühiliste erivajadustega inimestele mõeldud tugigrupis?
(KUI JAH ->) Rääkige veidi pikemalt tegevusest ja toest, mida te saate sellest grupist!
(Kui EI ->) Miks ei? Kas Teie elukohas on vajadusel võimalus tugigrupis osalemiseks?)
4. Kui tihti suhtlete sõprade või sugulastega?
(KUI HARVA ->) Miks?
5. Millised on teie peamised hobid ja kui tihti nendega tegelete?
(KUI HARVA VÕI ÜLDSE MITTE, SIIS ->) Mis on peamised põhjused/takistused selleks?
6. Kui olulised on Teile Teie suhtlusring ja hobid võrreldes ajaga enne haigestumist?
7. Mis on nende puhul kõige enam muutunud võrreldes ajaga enne haigestumist?

II ÕPPIMINE JA TÖÖTAMINE – 35 min

8. Palun kirjeldage oma haridusteed! (KOOL, ERIALA, ÜLIKOOL JNE)

9. (MITTE-EESTLASTELT KÜSIDA LISAKS) – Kui hästi Te valdate riigikeelt?
10. Kas haigestumine on kunagi takistanud teid õpingute / töö valimisel?
Aga õpingute või töö hoidmisel? Ametialasel edasiliikumisel või õpingute lõpetamisel?
Kuidas?
11. (KUI EI SELGU EELNEVAST) Kas Te töötate või/ja õpite praegu?
12. (KUI VASTAJA TÖÖTAB VÕI ON KUNAGI TÖÖTANUD) Palun kirjeldage oma senist/viimast töökogemust!

(VIIMASE AMETI/TÖÖKOHA PUHUL SELGITADA) -

- a. Kus Te töötate/töötasite ja kui kaua?
 - b. Kuidas Te selle töö leidsite?
 - c. Kas see töö on/oli tähtjaline või tähtjatu?
 - d. Milles see töö seisneb/seisnes? – Kirjeldage oma tööülesandeid!
 - e. Kas tööta(s)i te osalise või täiskoormusega?
13. (KÕIGI TÖÖKOHTADE PUHUL, KUI LAHKUS) MIKS?
 14. (PRAEGUSE TÖÖKOHA JA AMETI KOHTA KÜSIDA) Mis Teid motiveerib töötama?
 15. Kus võiks olla töökoha asukoht – kodus või väljaspool?
(KUI KODUS ->) Millist tööd Te kodus teha saaksite / sooviksite?
(KUI VASTAJA EI TÖÖTA EGA ÕPI ->)
 16. Kas Te tunneksite praegu vajadust töötada või õppida, kui selleks oleks võimalused olemas?
 17. (VASTAJA TUNNEB VAJADUST TÖÖTADA/ÕPPIDA ->) Millisel (eri-)alal sooviksite töötada (või mida õppida)?
 18. Kuivõrd te tunnete, et suudaksite ja tahaksite ise pingutada töökoha leidmiseks ja selle hoidmiseks (või õppima asumiseks)?
 19. (KUI EI TUNNE VAJADUST TÖÖTADA/ÕPPIDA ->) Mis on peamised põhjused või takistused miks Te ei ole motiveeritud töötama (õppima)?
 20. Kas olete mõelnud tööle asumist füüsilisest isikust ettevõtjana ehk FIE-na?
 21. (KUI ON OLNUD VÕI KAVANDANUD SAADA FIE-KS->) Millised riiklikud meetmed aitaksid Teil (senisest enam) FIE-na töötada/ tegevust alustada?
 22. (MITTE-EESTLASTEST VASTAJATELT KÜSIDA LISAKS ->) Kuidas Teile tundub, kas võrreldes nende puuetega inimestega, kelle emakeeleks on eesti keel, on töö leidmine/ õppimine Teie jaoks raskem või mitte?
(KUI JAH ->) Kirjeldage palun, mis teeb selle raskemaks?

III MEETMED JA KÕRVALABI – 40 min

Kas olete teadlik, millist abi pakub riik psüühiliste erivajadustega inimestele töö leidmiseks või tööturule tagasi pöördumiseks?

Käesolevas uuringus nimetame me kõiki puuetega inimeste poolt kasutatavaid toetuseid, teenuseid ja hüvitisi edaspidi lühidalt meetmeteks.

23. Millisest allikast (kellelt) Te olete seni saanud peamiselt infot erinevate töötamist toetavate toetuste, teenuste ja hüvitiste ehk meetmete kohta?

24. Loen Teile ette mõned töötamist toetavad meetmed.

Igäühe kohta küsin seejärel, kas te kasutate neist mõnda praegu; kas olete kasutanud kunagi varem; kui siis millal; kas teate mõnda neist meetmetest; kas seda on kasutanud mõni teiega sarnaste probleemidega tuttav.

KUI VASTAJA PALUB MEEDET SELGITADA, KASUTADA LISAS TOODUD MEETMETE KIRJELDUSI. IGA MEETME PUHUL TEHKE TABELISSE MÄRGE, KAS VASTAJA ISE KASUTAB SEDA PRAEGU, ON KASUTANUD VAREM, TÄPSUSTADA MILLAL (AASTA), KAS SEDA ON KASUTANUD MÕNI TUTTAV.

MEETMETABEL:

	kasutab <u>ise</u>	on <u>ise</u> varem kasutanud (millal: aasta)	teab või kasutab/ on kasutanud mõni <u>tuttav</u>
1. Puudega inimese toetus (puudeastme toetus)	x		
2. Töötamistoetus puudega inimesele			
3. Töövõimetuspension			
4. (Kutse-) Rehabilitatsiooniteenus			
5. Proteeside, ortopeediliste ja muude abivahendite andmine			
6. Isikliku abistaja teenus			
7. Tugiisiku teenus			
8. Transporditeenus puuetega inimestele			
9. Sotsiaalnõustamine			
10. Täienduskoolitustoetus			
11. Taastusravi			
1. Muu vastaja poolt nimetatud meede (kirjutage)			

Kas olete kuulnud sellisest asutusest nagu Tööturuamet? (end. Tööhõiveamet)

Kas olete kasutanud nende abi töölesaamisel?

(KUI JAH->) Millist infot või abi Te Tööturuametist saite?

(KUI VASTAJA NIMETAB KONKREETSEID MEETMEID -> MÄRKIGE NEED ALLTOODUD TABELISSE NING KÜSIGE LÕPETUSEKS MAINIMATA JÄÄNUD MEETMETE KOHTA.)

(KUI VASTAJA EI OSKA ÖELDA ->) Kas Teid teavitati, millised on vabad töökohad ning kuidas tööle saada?

(KUI EI TEAVITATUD SELLEST ->) Või millised on nõutavamad ametid, millise kvalifikatsiooniga inimesed on enam nõutud; ning kui kerge / raske on tööd saada?

(KUI EI OSKA ÖELDA ->) Kas Teile pakuti Tööturuameti poolt mõnda koolitust või viidi läbi teste?

Loen teile ette (lisaks) mõned Tööturuameti meetmed.

Kas olete neist kuulnud? Kas seda kasutab/ on kasutanud mõni teiega sarnaste probleemidega tuttav?

12. Tööturuameti poolt pakutavad teenused ja toetused:			
• teavitamine tööturu olukorrast ning tööturuteenustest ja –toetustest			
• töövahendus			
• karjäärinõustamine			
• tööturukoolitus			
• tööpraktika			
• tööharjutus			
• abistamine tööintervjuul			
• ettevõtluse alustamise toetus			
Muu vastaja poolt nimetatud meede (kirjutage)			

NB! KÕIGI MEETMETE PUHUL, MIDA VASTAJA ISE KASUTAB/KASUTAS VÕI TEAB (1. VÕI 2. VEERG), TÄPSUSTAGE ->

- Kust saite infot selle (meetme) kohta? Kes oli (meetme) pakkuja
- Kuivõrd lihtsalt oli see meede teie jaoks kättesaadav? (KUI VASTAJA EI MAINI JÄRJEKORDA - Kui pikk oli järjekord selle toetuse, hüvitise või teenuse saamiseks?)
- Kas see meede õigustas end - kas see aitas Teil tööd leida või kergendas töötegemist (tööl käimist)? KUI JAH/EI, SIIS - miks? Tooge mõni konkreetne positiivne või negatiivne näide. (VAJADUSEL TÄPSUSTADA: Milline oli sellest (meetmest) tulenev abi Teile? Mis jäi puudu, milliseid ootuseid see ei täitnud?)
- Kas seda meedet saaks Teie seisukohast kuidagi paremaks muuta? Kuidas?

25. MEETMETE PUHUL, MIDA ON KASUTANUD VASTAJA TUTTAV (VIIMASES VEERUS), KÜSIGE - Mida ta on sellest meetmest teile rääkinud? (Kas see õigustas ennast?)

Millised on suuremad puudused, mida teie arvates tehakse psüühiliste erivajadustega inimestele riiklikke meetmeid, sealhulgas töötamist toetavaid teenuseid pakkudes?

KÜSIDA KÕIGILT -

26. Millisest abist või infost olete siiani enim puudust tundnud nii töötamisel kui õppimisel, aga ka laiemas mõttes?

(VAJADUSEL ABISTAGE VASTAJAT: – Millisest abist olete puudust tundnud - töö leidmisel; täiendkoolituse, ümberõppe saamisel; ringiliikumisel, tööleminekul; töö harjutamisel; töökoha kohandamisel; töötegemisel jne)

27. Kuidas Te hindate oma majanduslikku toimetulekut praegu? Mis tekitab teile (teie leibkonnale) - lisaks igapäevasele toidule - kõige suuremaid kulutusi? (nt kas transport, ravimid, muud abivahendid)

28. Kas te elate kellegagi koos ühes leibkonnas või elate üksinda?

29. Millist abi seoses töötamisega (õppimisega), aga ka üldiselt võiksid järgmised inimesed ja asutused Teile senisest enam pakkuda? (VAJADUSEL TÄPSUSTADA: - Millised on need teenused või ka nõu, mida nad võiksid Teile anda?)

- pereliikmed, sõbrad, tuttavad
- kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötaja (või KOV üldisemalt)
- pere- või eriarst
- haigla sotsiaaltöötaja (või psühhiaatriaõde)
- Tööturuamet
- Pensioniamet
- rehabilitatsiooniteenuse osutaja
- tööandja (õpetaja)
- kolleegid (kaasõpilased)
- teised puuetega inimesed

NB! IGA OSAPOOLE JUURES VAJADUSEL TÄPSUSTADA LISAKS –

Kas olete neilt seda abi ka küsinud ja millised olid tulemused? (teenusepakkuja usk isiku positiivsesse muutusesse)

Kuidas võiksid need osapoolsed väljendada oma usku ja toetust teie olukorra paranemisse ja seejuures ka positiivsetesse muudatustesse teie tööalases elus?

30. Räägime ka eelarvamustest. Pakun näiteks välja, et üks põhjuseid, miks puudega inimene tööle ei lähe võib olla seotud hirmuga, et nii jääb inimene oma võimalikest toetustest ilma. Kas oskaksite nimetada veel sarnaseid hirme või eelarvamusi, mis võiksid olla probleemiks tööle- või õppimaasumisel?

Kas psüühilise erivajaduse teke võib Teie arvates mingil määral olla põhjustatud ka eelnevast töö- või õppimiskeskkonnast? (näiteks ületöötamisele järgnev nn läbipõlemissündroom, muutused keskendumisvõimes või võimes vajalikke asju meelde jätta).

KUI JAH – Kas oskaksite öelda, millised riigipoolsed abinõud aitaksid seda ennetada?

31. Kuivõrd oluline on teie jaoks töö otsimisel või tööintervjuule minekul teadmine, et sama või sarnast töökohta on kas pakutud või sellele on kandideerinud teised sarnase puudega inimesed (nn küünarnukitunne, psüühiline kindlusetunne)? - Kas seejuures on ka oluline, et need inimesed oleksid teie tutvusringkonnast?
32. Millistest soodustustest või eritingimustest töötavatele puuetega inimestele te olete teadlik?

VAJADUSEL TÄPSUSTADA – Näiteks, kas te olete kuulnud:

- töötava puudega inimese õigusest pikendatud põhipuhkusele /28 kalendripäeva asemel 35 kalendripäeva/?
- töötava puudega inimese õigusest täispuhkusele ka osaajaga töötamise puhul?
- tulu- ja sotsiaalmaksusoodustusest tööandjale?

IV TÖÖTURG - KOHANEMINE JA PAINDLIKKUS – 5 min

IV OSA KÜSIDA VAJADUSEL: KUI EELNEVAST VESTLUSES EI SELGUNUD VASTAJA OOTUSED JA VAJADUSED TÖÖLE/ÕPPIMA ASUMISEKS VÕI TÖÖLE/ÕPPIMA TAGASIPÖÖRDUMISEKS -

33. Palun kirjeldage enda seisukohast n.ö ideaalset töökohta.

V LÕPETAMINE – 5 min

- Kas sooviksite veel midagi lisada, millest täna juttu ei tulnud?

Intervjuu kuupäev _____, kellaeg _____, kestus (minutites) _____